

Родіонова Т.В., старший викладач кафедри кримінального права, кримінального процесу і криміналістики Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова

НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ МІСЦЯ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ

Свого часу К.Л. Акоев справедливо зазначив, що проблемі місця вчинення злочину у кримінально-правовій літературі приділяється недостатня увага. Окремі її аспекти значно більшого висвітлення знайшли у межах таких наук, як криминологія, криміналістика і кримінальний процес.

З наведеним в цілому можна погодитись. Дослідження об'єктивних ознак певних видів злочинів дозволили з часом виокремити основні наукові аспекти проявів місця вчинення злочину. На сьогодні ми вбачаємо чотири напрями, в яких вивчається місце вчинення злочину.

По-перше, це кримінально-правовий аспект місця вчинення злочину. У раніше опублікованих працях ми вже зауважили, що проблеми місця вчинення злочину мають декілька площин в надрах самого кримінального права. Перша площина стосується просторово-юрисдикційного аспекту визначення місця вчинення злочину. Наприклад, вивчення місця скоєння злочинів міжнародного характеру, що було предметом кандидатської дисертації К.В. Юртаєвої.

Друга площина видається нам більш значущою. Йдеться про місце вчинення злочину як ознаку об'єктивної сторони складу злочину. Зазначимо, що в Україні на сьогодні немає жодного монографічного дослідження з цього питання; не захищено жодної дисертації. Не дивно, що у підручниках із Загальної частини кримінального права матеріал стосовно кримінально-правового значення місця вчинення злочину ледве сягає однієї сторінки.

По-друге, місце вчинення злочину в історії людства завжди пов'язувалось із кримінально-процесуальними, тобто такими, що мають доказове значення, обставинами. Так, у чинному кримінальному процесуальному законодавстві України місцю вчинення злочину приділяється особлива увага. Місце

вчинення злочину, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК України, належить до обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Як об'єктивна обставина, місце вчинення злочину притаманне кожному злочинному посяганням, оскільки будь-яке діяння завжди вчинюється суб'єктом у певному місці і знаходить відображення у процесуальних документах (зокрема, у протоколі огляду місця події). В сукупності з ознакою «час вчинення злочину» слугує формуванню поняття «алібі» (від лат. alibi - в іншому місці). Натомість матеріальне поняття «місце вчинення злочину» фігурує лише як обов'язкова ознака складу злочину.

За влучним визначенням Г. Гросса, криміналістика - це «вчення про реальності кримінального права». Тому, по-третє, варто звернути увагу на криміналістичне значення місця вчинення злочину. В цьому аспекті доречно також звернутися до вислову К.Л. Аюєва про те, що значення місця вчинення злочину важко переоцінити, оскільки для криміналіста воно є найважливішим та в подальшому невідновним джерелом отримання об'єктивної первинної інформації про подію злочину та особу, що його вчинила, для кримінолога - вихідним матеріалом для розробки профілактичних заходів щодо запобігання певній категорії злочинів.

Отже, четвертим аспектом юридичного вивчення місця вчинення злочину постає кримінологічний, який останнім часом стає предметом дисертаційних праць. Так, А.М. Бабенко дослідив особливості регіональної злочинності в Україні, її закономірності, детермінацію та систему запобігання. Автором розроблено цілісну концепцію організації та здійснення запобігання регіональній злочинності, яка базується на ідеї зменшення її реальних обсягів шляхом підвищення якості життя населення, створення охоронюваного регіонального простору за допомогою сучасних науково-технічних засобів, закріплення законослухняної поведінки у населення на рівні традицій, звичаїв, сімейно-побутових установок і застосування заходів превентивного впливу на детермінанти злочинності.

Кримінологічне значення місця вчинення корисливо-насильницьких злочинів досліджено у кандидатській дисертації Ю.І. Дука. Автор зазначає, що дослідження характеристик

місцевості, простору, де відбувається злочин, саме на предмет складнощів пристосування до них злочинця, свого належного розвитку поки ще не отримало. Здійснення такого дослідження здатне привести до виявлення таких просторових особливостей, умов, котрі для злочинця практично нездоланні. Є певні підстави вважати, що під час власного пошуку злочинець відкидає багато місць саме як простору реалізації можливості вчинення свого злочину, позаяк умови, що склалися там, є несприятливими для реалізації його намірів. Висловлене припущення наводить на думку про перспективність виявлення і порівняння просторових умов як таких, що сприяють реалізації моделі злочинної поведінки, так і таких, що їй перешкоджають.

Таким чином, можна дійти висновку про те, що для кримінологів місце вчинення злочину постає одним із чинників розробки профілактичних заходів щодо запобігання певній категорії злочинів. Водночас слід звернути увагу на певні вади з цього питання, що трапляються в кримінологічній літературі. Зокрема, А.А. Бова і О.Г. Кулик, як співавтори ґрунтовного дослідження, наголошують на такому: «За місцем вчинення явно переважають наркозлочини, скоєні на вулицях (45,7%, у власній квартирі (27,2%), дворі (9,6%). Решта вчинені у квартирі знайомих (3,1%), нежилому приміщенні (2,4%). Наведений розподіл наркозлочинів за місцем вчинення зумовлений тим, що більшість з них як зареєстрованих злочинів, так і в числі заанкетованих справ становлять факти незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів для власних потреб».

Як за такого підходу (під час анкетування можна було вказувати кілька місць вчинення злочину), на підставі показника «місце вчинення злочину», зроблено висновок про домінування у структурі «наркотичних» злочинів вчинення відповідних діянь саме без мети збуту зазначених засобів і речовин? Як при цьому авторам вдалось «розірвати» взаємопов'язаний ланцюг дій винуватих осіб «збут - придбання»?